

Capitolul 1

SCHIMBĂRILE SOCIALE DIN SFERA FAMILIEI. O TRECERE ÎN REVISTĂ A LITERATURII EXISTENTE

1.1. Un domeniu complex și interdisciplinar

Familia, ca unitate fundamentală a societății, a fost obiectul de studiu al multor cercetători din diverse domenii, precum sociologia, antropologia, psihologia sau medicina. Complexitatea și dinamismul vieții de familie, reflectate în schimbările sociale și culturale ale ultimelor secole, au generat necesitatea unor abordări noi, capabile să surprindă interacțiunea dintre factori individuali, interpersonal și contextuali în modelarea funcționării și evoluției sistemelor familiale.

Prezenta carte își propune să introducă un instrument de investigare a familiei care răspunde acestor cerințe: genograma. Utilizată inițial în domeniul terapiei de familie, genograma a câștigat teren și în cercetarea asupra familiei datorită capacității sale de a integra informații complexe despre structura, relațiile și istoria unei familii într-o formă accesibilă vizual. Prin adoptarea unei perspective multigeneraționale și sistemice, genograma depășește limitele abordărilor centrate strict pe familia nucleară și permite explorarea tiparelor comportamentale și emoționale transmise de-a lungul generațiilor.

În paginile următoare, vom argumenta utilitatea genogramei în studiul familiei, pornind de la o trecere în revistă a principalelor repere în evoluția acestei instituții în contextul istoric. Vom discuta apoi pe larg caracteristicile și modul de construire a unei genograme, beneficiile și domeniile sale de aplicabilitate, precum și unele limite și considerente etice. Scopul este acela de a oferi o imagine de ansamblu asupra genogramei ca instrument de explorare a dinamicii familiale, subliniind, totodată, necesitatea utilizării sale riguroase și complementare cu alte metode de cercetare.

Schimbările sociale în domeniul familiei – o viziune istorică

Studiul de față plasează familia în centrul analizei sale, abordând-o din perspectiva teoriei sistemelor, conform lui Klein și White (2007), care tratează familia ca pe un sistem de indivizi

interconectați. În construirea acestui cadru analitic, ne-am inspirat din paradigmele interacționismului simbolic și ale constructivismului social, sugerând că familiile influențează și sunt influențate reciproc de mediile lor înconjurătoare.

Transformările demografice și socializarea în contextul globalizării au modificat fundamental rolul și structura familiei. Aceste schimbări sunt analizate în lucrările lui Castells (2000), lucrări care scot în evidență maniera în care tehnologia informației și a comunicațiilor a redefinit modurile de conectare și de interacțiune.

Familia contemporană a suferit o serie de schimbări în urma acestor procese globale, cu tendințe precum creșterea ratelor de divorț, diversificarea aranjamentelor de locuire și recunoașterea relațiilor între persoane de același sex, aspecte documentate de Inglehart și Norris (2003). Scăderea ratelor de fertilitate în Europa și dar și în alte părți ale lumii precum Japonia, așa cum subliniază Therborn (2004), reflectă și ea impactul acestor transformări socio-demografice.

Instituția căsătoriei și a vieții de familie a suferit o evoluție dramatică în ultimele patru secole. Ceea ce a început cu aranjamente pragmatice pentru a asigura supraviețuirea economică și stabilitatea societății s-a transformat în urmări intens individualizate ale iubirii, pasiunii și auto-realizării (Coontz, 2005). Această călătorie transformativă poate fi urmărită prin mai multe epoci distincte, fiecare caracterizată de forțe sociale, economice și culturale specifice care au remodelat formele, funcțiile și semnificațiile vieții în cadrul căsătoriei și a familiei (Cherlin, 2009; Mintz & Kellogg, 1988). Perioada colonială a pus accentul pe căsătorii pragmatice într-o economie agricolă; secolul al XIX-lea a adus o trecere spre uniuni mai atotcuprinzătoare în sfere de gen separate; de la începuturi, până la mijlocul secolului XX, căsătoria și familia s-au înălțat ca piese centrale ale vieții sociale; iar sfârșitul secolului XX au inaugurat o diversificare și o individualizare fără precedent a relațiilor intime și de familie (Coontz, 2005; Mintz, 2015). La baza acestei evoluții s-a aflat o ascensiune constantă în piramida nevoilor a lui Maslow (1943), pe măsură ce căsătoriile și familiile s-au axat mai puțin pe supraviețuirea economică de bază și mai mult pe împlinirea emoțională și psihologică de ordin superior (Finkel et al., 2014). În timp ce această schimbare a adus mai multă libertate și flexibilitate, ea a introdus și noi provocări și incertitudini, pe măsură ce normele și constrângerile tradiționale au slăbit din presiune (Cherlin, 2009). Astăzi, familia se află la o răscruce, luptându-se cu divergențele în creștere în ceea ce privește formarea și stabilitatea familiei în funcție de clasele sociale, și căutând să se adapteze la un peisaj social din ce

în ce mai fluid și mai complex (Cherlin, 2014; Coontz, 2015). Existența și pătrunderea acestui context istoric este esențială pentru a înțelege valoarea adăugată a genogramei ca metodă de studiu a familiei din punct de vedere transgenerațional.

Căsătoriile de conveniență de secol al XVI-lea și trecerea de la tradițional la industrializare

În zorii istoriei, căsătoria servea în primul rând ca o necesitate economică și socială. În micile ferme de familie care formau coloana vertebrală a societății agricole, soțul și soția lucrau împreună pentru a produce hrana, îmbrăcămintea și adăpostul necesare supraviețuirii de bază (Mintz & Kellogg, 1988). Uniunea lor era un parteneriat pragmatic pentru a combina forța de muncă și resursele individuale în beneficiul gospodăriei (Cott, 1977). Procrearea era o datorie esențială pentru a asigura forța de muncă suficientă și pentru a duce mai departe linia familiei. Dragostea și intimitatea, deși dorite, erau așteptări secundare (Coontz, 2005; Fischer, 2010).

Căsătoria în această perioadă nu era o uniune individualistă, ci una comunitară, aranjată sau cel puțin aprobată de părinți și de rude pentru a asigura o potrivire adecvată (Cott, 1977). Întreaga comunitate avea și ea un cuvânt de spus, deoarece căsătoria servea la reglementarea comportamentului sexual, stabilirea paternității și a moștenirii, precum și la menținerea ordinii sociale (Mintz, 2015). Divorțul era rar și foarte stigmatizat, acordat doar în cazuri extreme de abandon sau de abuz (Cott, 2000).

Rolurile de gen în cadrul căsătoriei erau strict definite, determinate și ierarhice. Soțul, ca șef al gospodăriei, deținea puterea legală și economică asupra soției și a copiilor lui dependenți (Mintz & Kellogg, 1988). Doctrina acelor vremuri făcea ca identitatea legală a unei femei să fie absorbită de cea a soțului ei la căsătorie, negându-i dreptul de a deține proprietăți, de a încheia contracte sau de a-și păstra salariul (Cott, 2000). În schimb, soțiile trebuiau să își asculte soții, să se ocupe de gospodărie și să ofere munca în casă, o muncă neplătită, de care depindea economia familială (Boydston, 1990).

Acest model patriarhal al căsătoriei a persistat din 1400 până aproape de anii 1800. Totuși, semnele schimbării erau deja vizibile de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Accentul pus de către Iluminism pe drepturile individuale și căutarea fericirii, au ridicat întrebări noi cu privire la rolul căsătoriei în atingerea împlinirii personale (Coontz, 2005). Creșterea clasei de mijloc și a economiei comerciale, a industrializării, a început să separe casa de locul de muncă, pregătind terenul pentru un nou ideal al căsătoriei bazat pe

sentimente și respect mai degrabă decât pe simpla necesitate economică (D'Emilio & Freedman, 1988; Lystra, 1989).

Tranziția către un model al căsătoriei bazat pe sentimente în secolul al XIX-lea

Secolul al XIX-lea a marcat o schimbare semnificativă în concepția și experiența căsătoriei. Revoluția industrială, prin mutarea producției din gospodărie în fabrică, a transformat fundamentul economic al vieții de familie (Coontz, 2005). Bărbații lucrau din ce în ce mai mult pentru un salariu în afara casei, în timp ce femeile erau angrenate într-o sferă domestică separată a muncii casnice, neplătite și în creșterea copiilor (Cott, 1977; Mintz & Kellogg, 1988). Acest „cult al domesticității” le oferea femeilor un rol de paznic moral ale căminului, ele erau responsabile pentru crearea unui refugiu departe de lumea competitivă și coruptă a comerțului și a politicii (Welter, 1966).

În același timp, un nou ideal al căsătoriei bazat pe dragoste, intimitate și împlinire personală a început să prindă rădăcini în rândul claselor de mijloc și al celor superioare (Lystra, 1989). Romantismul și afecțiunea mutuală au înlocuit considerentele economice ca bază primară a alegerii maritale (Rothman, 1984). Apariția întâlnirilor și socializării mixte a permis tinerilor o mai mare libertate de a-și alege partenerii pe baza compatibilității personale (Bailey, 1988; Rothman, 1984).

Acest model de căsătorie bazat pe dragoste reprezenta o abatere semnificativă de la epocile anterioare. Căsătoria era din ce în ce mai mult văzută ca un contract privat între indivizi mai degrabă decât o treabă care aparținea și ținea de comunitate (Grossberg, 1985). Perspectiva îndeplinirii cerințelor intimității emoționale și sexuale a venit cu așteptări noi asupra relației maritale și asupra soților, în particular, spre a-și satisface nevoile unul altuia (Cott, 2000; Lystra, 1989). Astfel, a proliferat literatura de sfaturi matrimoniale, oferind îndrumări despre cum să obții fericire și armonie domestică (Rothman, 1984).

Așadar, acest ideal al partenerilor care sunt buni companioni, era departe de a fi un panaceu universal și a coexistat stângaci cu realitățile autorității patriarhale și a subordonării legale și economice a femeilor (Cott, 2000). Unitatea maritală era susținută prin negarea dreptului soțiilor de a deține proprietăți, de a încheia contracte sau de a-și păstra salariile (Basch, 1982). Divorțul rămânea dificil de obținut și venea cu penalități sociale și economice semnificative, în special pentru femei (Basch, 1999; May, 1980).

Mai mult, separarea drastică a sferelor influențelor de gen cu accentuarea domesticității feminine și a purității morale au adus constrângeri suplimentare asupra capacității femeilor de a participa pe deplin în sfera publică (Kerber, 1988; Welter, 1966). În timp ce unele activiste precum Elizabeth Cady Stanton și Susan B. Anthony militau pentru drepturile femeilor, eforturile lor s-au lovit de o rezistență puternică și nu vor avea rezultate decât la începutul secolului XX (DuBois, 1999).

Sfârșitul secolului al XIX-lea a adus și schimbări semnificative în ceea ce privește aspectele legale și economice ale căsătoriei. Legile privind proprietatea femeilor căsătorite le-au acordat soțiilor dreptul de a deține proprietăți și de a-și păstra salariul (Basch, 1982; Shammass, Salmon, & Dahlin, 1987). Extinderea educației și angajării în rândul femeilor, în special al celor necăsătorite, a început să ofere alternative la căsătorie și la maternitate (Degler, 1980; Freedman, 1979), acestea nemaifiind singurele soluții pentru femei de a-și asigura supraviețuirea. Creșterea numărului de divorțuri, deși încă rară la acel moment, a stârnit comentarii îngrijorătoare despre „criza divorțului” și nevoia de a consolida importanța căsătoriei (Basch, 1999; May, 1980).

Până la sfârșitul secolului al XIX-lea, modelul celor doi soți buni companioni, model bazat pe dragoste devenise ferm înrădăcinat ca ideal cultural, chiar dacă implementarea sa practică rămânea inegală și contestată (Lystra, 1989; Rothman, 1984). Scena era pregătită pentru ca în secolul XX căsătoria și familia să fie ridicate la nivel de piesă centrală a vieții sociale, în timp ce dezvăluia și liniile de fractură și contradicțiile din acest model idealizat.

Consolidarea familiei nucleare în prima jumătate a secolului al XX-lea

Prima jumătate a secolului XX a fost martora apogeului atins de modelul de căsătorie bazat pe dragoste care a apărut în secolul anterior. Idealul sentimental din secolul al XIX-lea al sferelor separate de influență bazate pe gen, a lăsat loc unei noi accentuări a parteneriatului marital și petrecerii timpului liber împreună (Mintz & Kellogg, 1988). Dezvoltarea mass-media, în special film și radio, au răspândit imagini romantice ale căsătoriei ca fiind cheia fericirii și a împlinirii personale (May, 1980).

Tulburările economice și sociale ale crizei economice și ale celui de-al Doilea Război Mondial au consolidat și mai mult importanța căsătoriei și a vieții de familie. Confruntate cu șomaj și cu dificultăți multiple, familiile s-au întors spre refugiul sigur al